

Forfatter: Heiberg, Johanne Luise

Titel: 4. Del : 1856-82

Citation: Heiberg, Johanne Luise: "4. Del : 1856-82", i Heiberg, Johanne Luise: *4. Del : 1856-82*, udg. af AAGE FRIIS ; ELISABETH HUDE ; ROBERT NEIENDAM ; JUST RAHBEK , 1944, s. 183. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-heibfr07val-shoot-idm139968710151808.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: 4. Del : 1856-82

## MIN SYVAARIGE VIRKSOMHED SOM SCENEINSTRUCTRICE.

Neppe havde jeg i 1864 erholdt min Afsked som Skuespillerinde, før Etatsraad Kranold, der havde afløst Tillisch - da denne var bleven Medlem af det ved Monrads Afgang dannede nye Ministerium -, henvendte sig til mig med Anmodning om at overtage Elevinstructionen ved Theatret, et Tilbud, som jeg afslog. To Aar efter, da ogsaa Kranold trak sig tilbage, og en ny Ordning af Forholdene ved Theaterbestyrelsen indtraadte, idet Etatsraad Linde blev Chef og Justitsraad Berner Intendant med fuldstændig Myndighed paa saa godt som alle Omraader, henvendte Linde sig indtrængende til mig om at overtage Sceneinstructeurposten for i Et og Alt at lede Skuespillernes Fremstilling fra Scenen. Høedt havde alt tidligere træt trukket sig tilbage fra denne Stilling og H. P. Holst indtaget hans Plads. Den nye Chef ønskede nu en ny Ordning, og han og ikke faa af Theaterpersonalets vigtigste Talenter trængte ind paa mig med Bønner - baade skriftlige og mundtlige - om at komme det paa den Tid betrængte Skuespil til Hjælp. Jeg vaklede længe, men omsider gav jeg efter og paatog mig dette Embede, som her for første Gang blev lagt i en Kvindes Haand.

Man vil af følgende Skrivelse se, at det ikke var mig, der paatrængte mig denne Stilling, men at det var Stillingen, der paatrængte sig mig.

Chefen for det Kongelige Theater og Capel.

Kjøbenhavn d. 24. April 1867.

Saaledes som Sceneinstructeurforretningerne for Tiden udføres ved det Kongelige Theater, har dettes Bestyrelse, med al Anerkjendelse af den nuværende Sceneinstructeurs gode Villie og Ufortrødenhed i Tjenesten, og den Hjælp, Theatret kan have af hans æsthetiske Dannelse og Styrke i Modersmaalet, dog ikke kunnet Andet end føle væsentlige Savn og Mangler ved den Maade, hvorpaa han løser sin Opgave, og mere og mere blive sig Nødvendigheden bevidst af overlegne og rigeligere Kræfter til den kunstneriske Ledelse af Forestillingerne, for af hver enkelt af disse at udbringe et for det Kongelige Theater værdigt Hele, saavel i Udførelsen af Enkelthederne og S sammenspillet som med Hensyn til det sceniske Udstyr. Denne Nødvendighed fremtræder formentlig nu saa meget stærkere, som det netop i Øieblilcket, da Spørgsmaalet om Ordningen af Theatrets Forhold, ja mulig endog om dets Bestaaen som Nationalinstitut, staaer paa Dagsordenen, gjælder baade om at drage Kræfter til dette og at benytte hvad der alt haves saaledes, 184 at Theatret ved sine Præstationer selv kan hævde sin Berettigelse til fremtidig at opretholdes som Kunstanstalt i samme Betydning som hidtil.

At Theaterbestyrelsen, med Fru Etatsraadindens Personlighed for Øie, har følt sig hendragen af den Tanke, at de berørte Savn og Mangler vilde mere end afhjælpes, hvis Theatret turde love sig i den omtalte Retning at vinde Dem for dets helligste Interesse, vil neppe være Dem overraskende. Men desuagtet skulde jeg dog ikke have vovet at give denne Tanke Ord, naar de Samtaler, som jeg har nydt den Ære at have med Dem om Theatrets Anliggender, ikke hos mig havde efterladt det Indtryk, at en Henvendelse til Dem om at yde Theatret en uvurderlig Medvirkning vilde finde Anklang i den Kjærlighed og Varme, hvormed De følger Theatret, og i Deres egen Opfattelse af hvad der er Øieblilkets Nødvendighed for denne Kunstanstalt som saadan.

Under disse forskjellige Hensyn beder jeg Fru Etatsraadinden om Tilladelse til at forelægge Dem det Spørgsmaal, om De maatte være villig til foreløbig i den førstkommende Theatersaison at overtage en Stilling ved det Kongelige Theater, som jeg troer nærmest at kunne betegne saaledes:

En overordnet kunstnerisk Ledelse af Forestillingerne, navnlig Indstuderinger og Iscenesættelser af alle nye og gjenoptagne ældre Stykker, med Undtagelse af Balletter og de enkelte større Operaer, ved hvilke en extraordinær Assistance, efter nærmere Overenskomst, maatte i de givne Tilfælde ønskes. Ved Valget af Repertoiret tør Bestyrelsen tillige forvente en værdifuld Bistand i Deres rige kunstneriske Erfaring og sikre Blik for hvad der egner sig for en Scene.

Medens det iøvrigt følger af sig selv, at den nærmere Begrænsning og Ordning af Forholdet først kan finde Sted, naar Fru Etatsraadinden har taget Deres Beslutning i Anledning af det foreliggende Spørgsmaal, bør jeg dog, med Hensyn til de almindelige Betingelser for Stillingen, ikke undlade allerede her at tilføie, at Theatret for den kommende Saison vil kunne tilbyde Dem et Honorar af 1000 Rdl., og at Theaterbestyrelsen forudsætter, at den nuværende Sceneinstructeur vil findes villig til fremdeles baade at udføre sin Function, som hidtil, for alle ældre Stykker, og at være til Deres Medhjælp ved Iscenesættelsen af alle de Stykker, som falde ind under den nye Stillings Omraade.

Med disse Bemærkninger tillader jeg mig at imødesee Fru Etatsraadindens behagelige Svar.

A. Linde .

Til Fru Etatsraadinde J. L. Heiberg.

Jeg kastede mig med en overordentlig Alvor og Ihærdighed ind i Stillingen. Det stod for mig som en stor Tilløkkelse ad denne beskednere Vei at arbejde i Digternes Tjeneste og atter som tidligere være deres Tjenerinde, om end i en anden Form. Alle vare enige om, at Theatret trængte til nye Kræfter, der med Kjærlighed vilde lede Indstuderingen af Skuespillet; thi dette var paa dette Tidspunkt tilbagetrængt for Operaen og Balletten, og man følte, at det kun var kommet til dette Punkt ved en slap Indstudering af Stykkerne og en ukunstnerisk Iscenesættelse. Man hørte ideligt Stemmer i Publikum udbryde: "Man kan ikke mere se Skuespillet, vi maa holde os til Operaen!" - og det tarvelige Besøg ved Forestillingerne vakte i høi Grad Skuespillernes Misnøje. At jeg bragte nyt Liv ved min Virksomhed, følte ikke alene Skuespillerne, men Bestyrelsen og Publikum, hvis Interesse atter vakt, saa at Tilskuerne paany rigeligt strømmede til.

At min Ansættelse som Sceneinstrucrice, det Ualmindelige i, at en Dame indtraadte i denne Stilling, ikke vilde behage dem, der haabede selv at komme i Betragtning, vidste jeg selvfølgelig godt. At det blev indblæst mangan en ubetydelig Skuespiller, at det var uværdigt for Mænd at staa under og lyde en Kvindes Ordre, havde jeg ogsaa forudset vilde ske; men man glemte at i de mange Aar, jeg havde virket som Skuespillerinde havde det ofte i Virkeligheden været mig, som havde haft Indflydelse paa Stykkernes Iscenesættelse, og dette havde man da ikke alene taalt, men man opfordrede mig ideligt til at træde til med min Hjælp paa Prøverne. Man kjendte altsaa fra gammel Tid min Evne i denne Retning, og det var sikkerligt dette Kjendskab, der gjorde, at man faldt paa at henvende sig til mig.

Min Methode som Sceneinstrucrice var at komme paa den første Frøve fuldt færdig med den hele Iscenesættelse, Akt for Akt, Scene for Scene, og jeg sørgede da for, at Alt, Decorationerne, Requisiterne med mere var i fuldstændig Orden. Denne Methode krævede et langt og besværligt Arbejde forud. Men Fordelen herved er først, at man som ingen Anden har sat sig ind i Digterværket indtil dets mindste Detailler, saa at man paa ethvert Spørgsmaal af de Spillende kan give et fyldestgjørende Svar, og at al Snakken frem og tilbage, alle gode Raad, snart af En, snart af en Anden, der som oftest gaa i modsat Retning, falde bort, og derved megen Tidsspilde, megen Disputeren frem og tilbage spares paa Prøverne, da de Spillende herved nødvendigt maatte føle, at Ingen af dem vare i den Grad inde i det Hele og derfor maatte underordne sig. Begynder man først at lytte til, hvad Per mener og hvad Poul ønsker, da er der ingen Ende paa Tingene, og det Hele opløser sig i Kiv og Spektakler. Dette Sidste var jeg saaledes fri for i de syv Aar, jeg ledede Indstuderingen af Stykkerne. Meget sjelden foreslog 186 nogen af de Spillende nogen væsentlig Forandring i, hvad jeg forud havde bestemt, uagtet jeg dog ikke aldeles undgik Bemærkninger af de Spillende om, hvad Digteren havde ment eller ikke ment, men som heldigvis vare saa lette at klare, at de uden Vanskelighed kunde vises tilbage.

Man har udtalt, at jeg har faaet at føle lige overfor Personalet, at min nye Stilling som Sceneinstrucrice var en anden end den, jeg tidligere havde indtaget som Skuespillerinde. Hvad hermed menes, har jeg aldrig forstaaet. Min Stilling overfor Personalet som Sceneinstrucrice overgik mine dristigste Forventninger. Fra den første Dag, jeg indtraadte i denne Stilling, sagde jeg til mig selv: "Kun under den Betingelse, at jeg i dette Hverv formaar at hævde den fulde Autoritet lige overfor Bestyrelsen og Skuespillerne, vil jeg blive, i modsat Fald træder jeg øieblikkeligt tilbage, thi da er jeg ikke denne Stilling voxen." Men intet Øieblik i disse syv Aar svigtedes jeg af nogen af Parterne, og uagtet mange *Udenforstaaende* gjerne vilde indsnige den Mening, at jeg ikke var denne Plads voxen, kom disse dog tilkort lige overfor de Resultater, min Iscenesættelse førte til; og jeg tager ikke i Betænkning at udtale, at Indstuderingen af Stykkerne og Prøverne paa dem aldrig før eller senere ere gaaede med større Ro, Alvor, Orden og Præcision end under mig. Ministeriet og Bestyrelsen viste mig paa mange Maader sin Anerkjendelse heraf, uden at tale om at Personalet, naar jeg en enkelt Gang paa Grund af det strenge Arbejde bad om at blive fritaget for at have med et eller andet Stykke at gjøre, paa det Bestemtteste erklærede, at det heller vilde vente, saa længe det skulde være, end undvære min Ledelse med Stykkets Iscenesættelse. Det er af saadanne Kjendsgerninger, man skal faa det sande Syn paa Ens Virksomhed; thi Sligt gjøres ikke af Høflighed, men af Interesse.

At f. Ex. Hr. Phister fra det første Øieblik havde set med skjæve Øine til min Udnævnelse, faldt af sig selv. Man tilgiver ikke letteligt den, man har fornærmet! Det hændtes derfor, da Holbergs "Mascarade" efter en Del Aars Hvile igjen skulde opføres - og man indsaar, at saa Meget, der i Aarens Løb var forkludret og misforstaaet, nu burde rettes ved den nye Indstudering - at Phister beklagede sig til Berner over, at jeg og ikke han skulde lede dette Arbejde af den Forfatter, som han nu een Gang mente at kjende bedst. Berner meddelte mig denne hans Klage, og jeg svarede, at dersom Hr. Phister vilde paatage sig dette Arbejde, da traadte jeg villigt tilbage. Berner meddelte nu Phister dette. Han følte sig smigret herover og lovede at tage Indstuderingen i sin Haand. Men hvad sker! Efter nogen Tids Forløb skrev Phister til Berner, at han, Alt vel betænkt, ikke turde paatage sig Ansvar for den nye Indstudering, men bad Berner om endelig at anmode mig om at sætte dette Stykke, som alle andre, i Scene. "Vil De" - 187 skrev han fremdeles - "meddele Fru Heiberg, at jeg i Et og Alt skal være villig til at gaa ind paa den Ordning, hun finder hensigtsmæssig ved Stykkets Gjenoptagelse." Hele min Ordning var saa heldig at vinde hans fulde Bifald, ligesom Stykket af Publikum blev modtaget med forøget Glæde.

Her ligger for mig et Brev af 16de November 1868, fra Berner til mig, hvori han skriver: "I Gaar Aftes,

efter Opførelsen af "Maskeraden", udtalte Hr. Phister til mig, uden al Opfordring, i varme Udtryk sin Erkjendelse af, hvormeget Godt og Fortræffeligt De udrettede, og hvor elskværdig og behagelig De stedse var i Deres Optræden overfor ham og det øvrige Personale." Berner vedbliver: "Saaledes føler jeg mig ogsaa levende overbevist om, at den Dag, da De maatte beslutte Dem til at trække Dem tilbage fra Deres Virksomhed, ikke blot vilde blive en Sorgens Dag for Theatret i videste Forstand, men ogsaa for dets Personale, hvis langt overveiende Deel i Dem seer en god Genius, i hvis Nærhed Lidenskab og Heftighed ikke kunne komme til Udbrud, og hvis Nærværelse sikkrer Enhver den Omgang i Ord og Tone, som ethvert dannet Menneske kan fordre, men som tidligere, desværre, altfor hyppigt blev tilsidesat."

Jeg begyndte min nye Virksomhed med et lidenskabeligt Ønske om at tjene og værne om vor dramatiske Litteratur, idet jeg helt og holdent gjorde mig til Tjenerinde for dennes rette Forstaaelse fra Scenen. Mangen en ældre Digters Arbejder vare tidligere ofte komne saa misforstaaede frem, at det intet Under var, at den Dom blev udtalt om dem, at de vare *forældede*, og at den fandt sine Eftersnakkere i Publikum.

Hvad en rigtig Indstudering af et Stykke har at sige, viste Resultatet af Gjenopførelsen af Heibergs "Syvsoverdag", som Berner trods mine Betænkeligheder satte igjennem. Stykket var helt faldet igjennem ved dets første, forkvaklede Opførelse i Anledning af Christian den Ottendes Kroning. Da det nu atter blev optaget (1868), og Alt kom til sin Ret, blev det, hvad man kalder et Kassestykke, og det uagtet Rollerne paa faa Undtagelser nær havde svagere Fremstillere end tidligere.

Det er min Anskuelse, at naar Personalet er svagt, saa at den egentlige Skuespilkunst er fattig repræsenteret, da skal man netop fremdrage virkelige Digterværker af første Rang, i Stedet for smaa, ubetydelige Arbejder, thi ved at fremstille sande Digterværker - at sige naar disse ledes af en kunstforstandig Haand, der kan bringe Enhed i Fremstillingen, saa at man føler, at ikke hver enkelt Villie faar Lov til at brede sig paa det Heles Bekostning, men at der er een Villie, der hviler over det Hele - kan der frembringes en Harmoni, der aldrig forfeiler sin Virkning. Ved Harmoni kan mangen en Svaghed i Fremstillingen i det Enkelte skjules, og ved at lade give virkelige Digterværker faa Tilskuerne dog *Noget*, der kan optage deres Interesse, hvor egentlig Skuespilkunst mangler. Derfor laa det mig paa Hjerte at drage *betydelige* Stykker frem, som intet Theater, der holder sig selv i Ære, bør savne i sit Repertoire. Flere af Shakespeares, Oehlenschlägers og Holbergs u dødelige Digterværker bleve nu fremdragne og fulgtes af Publikum med stor Interesse. Men intet Theater kan leve af ældre Arbejder *alene*, naar det rette Liv i dets Virksomhed skal tilveiebringes overfor det store Publikum. Af og til maa nye Digterværker, udsprungne af Tidens Liv og Bevægelse, fremstilles. Det betydeligste af vort ældre Repertoire var i hine Aar saa hyppigt gaaet over Scenen, at det trængte til nogle Aars Hvile, og hvad der af de ældre Arbejder endnu i lang Tid kunde have frembudt Interesse, dertil manglede Talenter, som kunde afløse de Skuespillere, der enten vare døde eller havde trukket sig tilbage. Sammenligningen var farlig, og desto mere maatte man ønske at kunne opføre nye Digterværker, ved hvilke en saadan Sammenligning ikke frembyder sig. Der havde i de senere Aar været en fuldstændig Stilstand i vor egen dramatiske Litteratur, saa det syntes, som om denne tidligere rige Mark, der havde givet saa frodig Høst, nu laa aldeles brak. Man ventede og ventede, men ingen ny dramatisk Digter lod høre fra sig. Derimod var der i Broderlandet Norge opstaaet to betydelige Digtere, Ibsen og Bjørnson, hvis Arbejder *Scenen* ikke havde gjort sig til Tolk for herhjemme. Jeg virkede da til, at disse betydelige Arbejder bleve optagne i vort Repertoire, og det faldt mig ikke ind, at det var en større Forsyndelse mod vort Nationaltheater at fremdrage disse nordiske Arbejder end ideligt at opføre franske, engelske og tyske; ja, jeg mente, at det ligefrem var en Pligt mod disse Forfattere og mod Publikum, at hvad der laa os saa nær burde kjendes og Publikum selv faa Leilighed til at dømme om dets digteriske Værd. Allerede Bjørnsons "De Nygifte", som kom til Opførelse forinden min Ansættelse, havde jeg efter Bestyrelsens Ønske sat i Scene.

Theatersaisonen 1867-68 med mig som Sceneinstrucrice aabnedes dernæst med Bjørnsons "Maria Stuart" (2den September), et Arbejde med store Skjønheder. Det interesserede mig at bringe dette Arbejde for første Gang paa vor Scene. Bjørnsons væsentlige Fortrin i Skildringen af Marias Character var, efter min Mening, at han heri stærkt betonede, at Marias egentlige Ulykke var det Væld af Erotik, der gennemstrømmede hendes hele Væsen, og som gjorde, at de Mænd, til hvis Bistand hun støttede sig i sin vanskelige Stilling, aldrig saa snart nærmede sig hende, før de, som skulde være hendes Raadgivere, hendes Medhjælpere i Regjeringen, hendes Anførere i Krigen, strax forvandlede til lidenskabelige Tilbedere, der i Stedet for at afvende Uveirsskyerne fra hendes Hoved i deres Tilbedelse forøgede dem og bragte hende i en ydermere fortvivlet Stilling. Hendes Skjønhed i Forening med en sydlig Letsindighed var hendes anden Ulykke, der gjorde, at hun havde Tilbedere i Mængde, men ikke en eneste virkelig Ven. Denne Side af hendes Livs Gjenvordigheder har ingen Digler fremstillet saa klart og bestemt som Bjørnson. Hvad der i dette Arbejde stødte mig meget, var den Mangel paa Ærbødighed, hvormed Christus, Bibelen og dens Ord benyttedes i Stykket. At kaste Bibelen hen ad Theatergulvet, ideligt at føre Christus i Munden er her stødende og bør ikke tillades. Shakespeare har aldrig gjort sig skyldig i Sligt. Dette krævede jeg bestemt strøget. Bestyrelsen frygtede for Bjørnsons Vrede, ifald den tillod sig dette, og kun paa mit Ansvar lige overfor Bjørnson gik man ind herpaa. Da Stykket nærmede sig sin første Opførelse, kom Bjørnson til Kjøbenhavn, og jeg negter ikke, at jeg selv frygtede for hans Vrede i denne Sag. Bjørnson kom strax til mig og begjærede at overvære Generalprøven. Jeg bad ham indstændigt om at opgive dette, thi havde han saa kort før Opførelsen gjort Indvendinger og maaske krævet alt det, jeg havde voget at stryge,

atter indført, da forudsaae jeg en stor Alarm, hvorved den hele Opførelse var blevet standset. Han føiede mig paa den elskværdigste Maade i ikke at overvære Generalprøven, og vi skiltes fra hinanden, idet jeg sagde: "Kom til mig efter den første Opførelse, da vanker der maaske "blodige Pander"." Han kom, uden med et Ord at omtale Udeladelserne og til min Glæde uden at kræve nogen som helst Forandring i den hele Ordning af sit Arbeide. Hos Publikum vandt Stykket Bifald, og saaledes var Alt gaaet efter mit Ønske. Ligeledes opførtes Henrik Ibsens "Kongs-Emnerne", den mest storartede Tragedie, som Norden i Mands Minde har frembragt, saa vel som "De Unges Forbund". Den Lykke, alle disse Arbeider gjorde hos vort Publikum, retfærdiggjorde min Interesse for dem; men mangen Modstander af den norske Muse tilgav mig aldrig at have fremskyndet Opførelsen af disse Digterværker paa vor Scene. Ibsens "Kongs-Emnerne" var maaske af alle større Skuespil den vanskeligste Opgave at fremstille paa Theatret, især med de Kræfter, dette var i Besiddelse af, og næsten alle Rollerne i dette Stykke havde i og for sig Krav paa Skuespillere af første Rang. Hertil kom, at Sceneskiftet sætter næsten uoverstigelige Vanskeligheder for Theatermaleren og Sceneinstructøren, naar man ikke vil ty til den forkastelige Udvei, som desværre har faaet Indpas paa alle udenlandske Scener, nemlig at lade et Skjærmbredt teppe rulle ned, medens de vanskeligste Sceneforandringer foregaa, og saaledes rive en Akt i Stumper og Stykker og derved ideligt ophæve Illusionen, idet man med dette Teppe underretter Publikum om, at nu maa Skuespillernes Arbeide afbrydes, for at Maskinfolkenes kan begynde under Hamren og anden Støi bag Teppet. Jeg regner mig det til en Fortjeneste aldrig at have benyttet mig af 190 dette ukunstneriske Middel, selv ikke i, "Kongs-Emnerne", hvor utvivlsomt Fristelsen var stor; men jeg udfandt, ikke uden Møje, en Maade at ordne Alt paa uden at ty til dette Nødmiddel.

En Akt er i ethvert virkeligt Digterværk en Eenhed, nøie afpasset af Forfatteren, og denne kan ingenlunde være tjent med, at denne Eenhed afbrydes midt i; og dette sker uomtvisteligt, naar et Forteppe rulles ned, hvorved Spændingen i Handlingens Gang ophæves, saa at Publikum bliver aldeles confunderet i, hvilken Scene der slutter Akten og hvilken ikke. En saadan Maade at hjælpe sig paa er ukunstnerisk. Bedst var det unegteligt, om Digterne vilde indrette Scenegangen i deres Stykker uden den idelige Sceneforandring; men da dette Ideal af Scenestillingerne saa godt som aldrig opnaas, saa udfandt jeg en anden Løsning ved vanskelige Forandringer, der viste sig saa brugbar, at den har holdt sig til den Dag i Dag paa vor Scene, fremfor Afbrydelsen ved et Forteppe. Ved de vanskeligste Forandringer lod jeg gjøre fuldstændig mørkt paa Scenen, og under dette Mørke fremsattes da den nye Decoration, og først naar denne stod fuldt færdig, oplystes Scenen atter. Meget var vundet herved, thi det er ikke skjønt eller for Illusionen heldigt at se Mure, Træer og andre til Decorationen nødvendige Lapper, glide ned hulter til bulter fra Himlen, - uden at tale om, at Maskinfolkenes Arme og Ben ofte komme tilskue ved slige Sceneforandringer og opvække Publikums Latter. Et Forteppes Nedrullen afbryder Handlingen, og Publikum, der ikke veed, hvor længe denne Afbrydelse vil vare, begynder da sin indbyrdes Conversation, og Ro og Stilhed er afbrudt. Naar derimod Mørket indtræder, da spændes Publikums Opmærksomhed paa, hvad der nu skal vise sig for Øiet, naar Mørket atter hæves, og man bliver i Illusionen. Det har desuden viist sig, at en Decoration aldrig gjør større Virkning, end netop naar Mørket afbrydes af Lyset.

Med min Interesse for at opføre Ibsens storartede Skuespil stod jeg saa godt som ene. Alle Skuespillerne paa Hr. Emil Poulsen nær, der skulde spille Bisp Nikolas, vare imod Opførelsen, og Bestyrelsen rystede paa Hovedet ved Tanken om, hvorvidt det vilde falde i Publikums Smag, saa der hørte stor Udholdenhed, Bestemthed og Mod fra min Side til ikke at opgive det Hele. Udfaldet viste imidlertid, at jeg havde set ret, thi Stykket vandt en høist mærkelig Modtagelse. Alle lod til at føle, at her blev der budt dem Noget, der hørte til det Ualmindelige, og Mange udtalte deres Glæde over at skue dette mærkelige Arbeide. Da der i alle Anmeldelser af Stykket blev udtalt, at dette Stykkes Optagelse og Udførelse paa Scenen havde været en Ære for Theatret, glemte nu alle Skuespillerne deres tidligere stærkt kritiserende Ytringer; thi om Skuespillere gjælder unegteligt ofte, hvad Heiberg i, "En Sjæl efter Døden" lader en af dem udtale:

191

Naar jeg selv til Applaus i Rollen kom,  
Forandrede jeg ret gjerne min Dom.

Jeg betragtede Stykkets Held ligefrem som et stort Slag, jeg havde vundet. Paa samme Maade som med "Kongs-Emnerne" havde jeg at kæmpe med Uvillien mod "De Unges Forbund", mod Shakespeares "Cymbeline" og andre betydelige Arbeider. Det tydeligste Bevis paa, i hvilken Grad den kunstneriske Aand paa den Tid var i Forfald indenfor Theatrets Mure!

I en Theaterkritik - i Bladet "Dagens Nyheder" - over "Kongs-Emnerne"s Opførelse (senere optagen i Fortsættelsen af Overskous Theaterhistorie) ankes over to Steder i Stykket som forfeilede ved min Iscenesættelse. Ifald denne Kritik ikke var bleven optaget i Theaterhistorien, skulde jeg ikke dvæle ved denne Kritikers umotiverede Bemærkninger; men da de nu her ere gjentagne, skal jeg dog med faa Ord imødegaa dem. Den ene Anke er denne, at Stuen i Oslo Bispegaard var mørk som en Grav, hvori intet Lys tændtes, skjøndt Bispen, idet han ledes ind fra Sovekammeret, strax udbryder: "Tænd flere Lys!"

Denne Bemærkning mod mig er ikke rigtig. *Der brændte eet Lys ved Bispens Bedestol*, og dette ene Lys var netop anbragt med stor malerisk Virkning for at belyse Bispens Aasyn under Dødskampen. Der er altsaa intet iveien for, at hvor der kun brænder eet Lys, der kan Bispen gjerne udbryde: "Tænd flere Lys!" Nu staar

der unegteligt i Bogen, at Sira Viljam siger: "*Her er tændt*" - men da Kritikerer selv bemærker, at denne Replik var ved Opførelsen *strøget*, saa bliver hans Anke jo latterlig; naar Repliken er *strøget* paa Scenen, saa behøver man jo ikke paa Scenen at rette sig efter den. Og vil man nu vide, af hvilken Grund samme lille ubetydelige Replik blev *strøget*, saa er her Svaret: Naar der var bleven tændt flere Lys i Stuen, da maatte, som altid sker paa Scenen, Lamperækken være trukket op; thi intet Lys virker i det store Rum; det er kun ved Lamperækkens Hjælp, at man tror, at Lysene lyse. Var dette nu sket, da havde Stuen staaet i fuld, klar Belysning. Men nu mente jeg, og Fremstilleren af Bispens Rolle med mig, at denne fulde Belysning i høi Grad vilde skade den hele Scenes Virkning, saa at det Natlige, Dæmoniske vilde blive svækket og den hele Stemning ved denne rædselsfulde Scene i høi Grad formindsket. Derfor blev hin lille Replik *strøget*, og derfor kom ikke flere Lys paa Scenen end det ene kunstige Lys, der var anbragt paa Bedestolen. Jeg tør sige, at Intet, som kunde komme ind under Benævnelsen Sjuskeri, har fundet Sted under min Virksomhed som Sceneinstructrice. Alt var betænkt og nøie beregnet.

Den anden Anke er, at jeg i Slutningstableauet lod Skules Lig bære ind af Kriegerne, i Stedet for at lade Liget ligge udenfor Døren, som der staaer i 192 Bogen. Under hele min Virksomhed ved Iscenesættelsen af tragiske Skuespil har det fremfor Alt ligget mig paa Hjerte at undgaa, hvad der destoværre ofte var Tilfældet i ældre Dage i Tragedien, at Publikum lo, hvor det helst maatte græde, og det kunde let være blevet Tilfældet her. Det er et farligt og udramatisk Træk - ikke i Bogen, men paa Scenen - at lade en Hovedfigur, hvorefter alle Repliker dreie sig, ligge udenfor og blive tiltalt, uden at Tilskuerne kunne se ham. En Decoration som den, hvori Stykket ender, hvor to Hære kæmpe, kan ikke være en kort Decoration paa et Par Coulisser. Den maa være stor og dyb, og den, der skal ligge udenfor denne, kommer altsaa saa langt tilbage i Baggrunden, at de Spillende nødes til at vende Ryggen mod Publikum, og dette kan let opvække Latter, saaledes som det alt gjorde paa Prøverne af selve Personalet, forinden Forandringen blev gjort; men denne Virkning maatte for enhver Pris undgaaes. Men dog blev Skule først baaret ind, efter at de bekendte Repliker vare udtalte: "*Her ind, Kong Haakon!*" - "*Liget ligger mig ivejen!*" Altsaa først i det allersidste Moment inden Teppet faldt, bares han ind af sine Mænd. Skules Lig var endnu vigtigere at faa frem paa Scenen, efter at Forfatteren paa min Anmodning lod Stykket ende med Sigrids Ord til Liget om "*Skule Baardssøns Ulydighedsgang paa Jorden*", i Stedet for "*Skule Baardssøn var Guds Stedbarn paa Jorden*", en Replik, der da aldeles bortfaldt, hvilket jeg - og Flere - fandt heldigt, thi Gud har ingen Stedbørn paa Jorden. Skriften lærer os, at han bestandigt arbejder paa at frelse de fortabte og Forvildede; Gud er en kjærlig Fader for Alle, og ingen Stedfader for Nogen.

Min Interesse for denne min nye Virksomhed ved Theatret steg Aar for Aar, og min Glæde var stor over enhver vellykket Fremstilling af Digterværkerne, enhver vellykket Fremstilling af Rollerne i disse. Og dog vilde jeg fornegte Sandheden, dersom jeg ikke udtalte, at mangen en Smerte greb mig, naar Fremstillingen af et Digterværk, som mig syntes, fik et tarveligt Liv, et tarveligt Udtryk for den Aand, Digterne havde lagt deri. Jeg følte da ofte de fordums Kræfter i mig røre sig med en Styrke, der som den unge Vin truede med at sprænge sit Kar, men jeg tvang disse Kræfter blufærdigt og i Stilhed tilbage og beholdt Savnet og Smerten hos mig selv. Ja, jeg var ofte forundret over, hvor fast urokkelig en saadan Evne kan ligge i Sjælen trods Aar og Alder, saa at Sjælens Vinger mod Ens Villie, mod Ens Ønske endnu ligesom løfte sig til Flugt. Hvor en saadan Naturkraft er nedlagt, saa varm, saa stærk, at ikke Alderen, ikke et oprigtigt Ønske om at afbryde denne Virksomhed formaar at døde den, der maa dog vist Kaldet have været berettiget. Jeg sad imidlertid ikke her under Udøvelsen af mit nye Hverv med Sorg og Tungsind, tvertimod, jeg nød i fulde Drag det, endnu paa denne beskednere Maade at bidrage til denne Kunsts Forstaaelse, medens jeg selv 193 personlig stod skjult bagved. Jeg glædede mig over, at jeg i Kjærlighed og Trofasthed efter bedste Evne endnu kunde være noget for en Kunst, jeg fra Barn af havde levet og aandet for. Jeg nød med indre Tilfredsstillelse at arbejde i denne Sag uden lydelig Ære og Paaskjønnelse, uden at det store Publikum anede Arbeidets Anstrengelse og Vigtighed for det Hele. Jeg nød i Stilhed, naar en eller anden lille Begavelse vandt et lydeligt Bifald, at jeg da kunde sige til mig selv: "Dette Held, dette Bifald har jeg min Del i - men det veed Ingen, knapt den Paagjældende selv." Mig syntes, at jeg paa denne Maade først nu arbejdede rent i Kunstens Interesse uden at kræve eller ønske Andet end min egen Bevidsthed om, at dette Arbejde ikke var spildt for det Hele. Naar man i mange Aar er bleven vurderet, ofte overvurderet, da nyder man at kunne paa denne Maade i Stilhed afbetale sin Gjæld, og jeg var glad og tilfreds ved paa den Maade at være en skjult Tjenerinde i Kunstens Rige. Kun Et plagede mig, og det var, naar jeg ligesom saae mig selv gaa igjen paa disse Brædder, idet ikke faa kvindelige Talenter ved deres Copieren af min tidligere Spillemaade, som de endnu kun huskede altfor godt, fik mig til at rødme ved denne ubehagelige Gjenkendelse af mig selv. Al Copiering er en afskyelig Ting. Thi hvad er det, der sædvanligt copieres? Alt det Ydre, det Tilfældige, som hører Personen til. Men alt dette Ydre er saa nøie og fast forenet med det Indre, det Aandelige, at hvor kun det Halve, det Uvæsentlige gribes, der staaer den Skikkelse, som efterabes, omtrent som en udpyntet Dukke med Glasøine; thi om end disse Øine kunne bevæge sig fra høire til venstre, ere de dog et Mærke paa noget Dødt og Sjælløst. At se sig saaledes erindret var en Smerte, som det ikke var saa let at faa Bugt med. Ja, man kan undertiden forfærdes, som den Dobbeltgjænger, der uventet ved at træde ind i sin Stue ser sig selv alt sidde i Sofaen. Et saadant Syn skræmmes man tilbage fra, man lukker Døren og gaar sin Vei. Men hvor skulde jeg fly hen ved dette Syn fra Scenen? Jeg sad bunden og maatte holde det ud og lade, som om jeg ikke havde set og hørt mig selv; thi en Efterligner indrømmer aldrig i Verden, at han copierer. Men paa dette nær glædede og interesserede Stillingen mig i høi Grad. Og i denne Stilling holdt jeg ud, som kun faa Mænd

havde gjort, i syv Aar.

Men foruden at mine legemlige Kræfter begyndte at svigte, kom nu en Begivenhed til, som berørte mit Indre dybt. Det kjære, gamle Theater skulde nedrives til Grunden og en anden, ny Theaterbygning reises i dets Sted; disse Mure, hvor alle min Barndoms og Ungdoms Drømme vare blevne til, hvor jeg havde levet saa godt som mit hele Liv, hvor min Erindring gjemte saa mange lyse Minder, saa at hver Plet, hver Krog havde et lille Eventyr at fortælle mig, dette Hus skulde nu jevnes med Jorden. At være Øienvidne til dette Syn gyste jeg tilbage for, og jeg bestemte mig til at gjøre en Udflugt 194 til Syden og ikke vende tilbage, førend det nye Theater var reist, og det gamle kunde staa i min Erindring, uforstyrret af Ødelæggelsens Vederstyggelighed. Jeg udbad mig da et Aars Permission, hvilket blev mig tilstaaet, og foreslog Hr. Emil Poulsen, der med mere end almindelig Interesse paa alle ' Prøver havde fulgt min Indstudering, til at træde i mit Sted. Han blev da valgt og udførte Arbeidet med Indsigt og Iver, men opgav atter Stillingen efter en Saisons Forløb. Han sagde en Dag til mig efter min Hjemkomst: "Nei, dette kunde jeg ikke udholde i Længden. Jeg har aldrig tidligere vidst, hvad Nerveusitet vilde sige, men i dette Aar har jeg for første Gang gjort Bekjendtskab dermed." Og sandelig, jeg forstod kun altfor godt, hvad han havde lidt under de Ophævelser, Skuespillerne kunne gjøre, fordi de ikke have gjort sig den Uleilighed at kjende andet end høist deres egen Rolle, og knapt den. Ja, de have endogsaa den Dristighed uden videre at udslette eller forandre Digterens Ord og Mening til selvvalgte, som de naivt paastaa ere langt bedre end hans. At ingen samvittighedsfuld Sceneinstructeur kan tillade Sligt, falder af sig selv. Der hører unegteligt stor Taalmodighed til at modarbejde alt Sligt i Haab om, at Modbemærkningerne blive forstaaede og respecerede. Det hjælper undertiden, at disse Ophævelser ere saa comiske og have saa lidt med Forstaaelsen af Digterværket at gjøre i dets *Helhed*, at Utaalmodigheden forvandles til en tilbagetrængt Latter, der midt i det Triste kan have noget høist Forfriskende. Jeg kunde give mange saadanne Historier tilbedste.

Hr. E. Poulsen ophørte da atter med sin Virksomhed som Sceneinstructeur, og Hr. H. P. Holst traadte i hans Sted. Jeg havde, som sagt, søgt om et Aars Permission, men i mit stille Sind var jeg dog alt saa temmelig paa det Rene med, at denne min Virksomhed maatte for bestandigt ophøre. At Bestyrelsen og Ministeriet ikke ønskede, at jeg skulde trække mig tilbage, viser følgende Brev fra Cultusministeriet:

Efter Theaterbestyrelsens Indstilling har Kirke- og Undervisnings-Ministeriet under 22de f. M. tilstaaet Fru Etatsraadinden en Gratifikation af 500 Rd. i Erkjendelsen af Deres Betydning for Theatrets Virksomhed i Saisonen 1873-74 samt fremdeles under den Forudsætning, at De agter at benytte Deres Ophold i Udlandet til at foretage en Reise til Paris, et Bidrag til denne af 500 Rd. i Betragtning af den Interesse, det vil have for Theatret, at De paa denne Maade beriger Deres Erfaring ved at fornye Deres alt for længere Tid siden indvundne Kjendskab til fransk Skuespilkunst og Theatervæsen.

Dette har jeg den Fornøielse herved at meddele Fru Etatsraadinden til behagelig Efterretning.

A. Linde .

Fru Etatsraadinde Heiberg.

195

Hvor smigrende nu dette Tilbud end var for mig, blev jeg dog fast i min Beslutning, at lade nye Kræfter optage Arbeidet; thi jeg indsaae, at med et nyt, større Theater vilde der udvikle sig en ny Aand, der i mange Maader vilde være stik imod den gamle, og mig syntes, at det var bedst, at jeg fulgte med den gamle Bygning i Forglemmelsens Elv. Derved blev det, og jeg har i Aarenes Løb mere og mere følt, at jeg havde valgt det rette Øieblik til at trække mig tilbage. Men at den nye Aand skulde gaa saa vidt, at man efter nogle Aars Forløb saa godt som slog en Streg over hele *vor egen* dramatiske Litteratur, Tragedier, Lystspil, lyriske Dramaer og Vaudeviller, for næsten udelukkende at lade en fremmed, især fransk Litteratur optage Kepertoiret, dette var dog ikke faldet mig ind som en Mulighed, og endnu mindre som en Mulighed, at Publikum og Pressen i lang Tid vilde taale det og tie til det. De Nationer ere snart talte, der ere saa lykkelige at eie en dramatisk Litteratur, men mange ere de Nationer, der dybt beklage ingen at have. Vi have en saadan, og burde holde den høit i Ære paa vort Nationaltheater.

To Arbeider gjør det mig ondt, at jeg ikke forinden min Bortgang fik ordnet og sat i Scene med de Forandringer, der vare paatænkte, thi nu vil det neppe nogensinde ske. Jeg vil her korteligt og saa godt som Sligt lader sig gjøre, nedskrive, hvori de paatænkte Forandringer i disse to Arbeider bestode.

Den ene er en Forandring af Gjenfærdets Optræden i "Svend Dyrings Huus", hvortil jeg havde erholdt saa vel Digterens som Componistens Samtykke, nemlig at stryge hele det lange musikalske Melodrama, hvor Helvig første Gang optræder i Stykket, og kun lade hendes skjønnede Ord uden Afbrydelse blive ledsagede af en zitrende Bevægelse af Violinen med Sordine paa i Orchestret; thi det Musikalske kan her ikke ganske undværes for at forhøie det Mystiske i den natlige Situation; men det bør ikke brede sig, saa at Tankerne i Fru Helvigs Tale blive vanskelige at fastholde. Og dette overnaturlige Syn af den døde Moders Gjenfærd bør ikke vare for længe, naar Spændingen hos Tilskuerne skal kunne fastholdes.

Den anden Forandring er Slutningsscenen i Stykket, hvor Helvigs Gjenfærd viser sig for *alle* Personer i

Stykket. Forandringen her skulde bestaa i, at Fru Helvigs Gjenfærd, hvor Guldborg vil rive Regisse ud med sig, skulde vise sig staaende bag Ragnhilds Baare, strækkende Armen ud mod Guldborg, og *kun set og hørt af hende* udbryde: "Hold inde!" Guldborg, der har sluppet Regisse, staar forstenet, forfærdet, synker i Knæ og udbryder: "Barmhjertighed!"

196

### Helvig  
(med dæmpet Stemme).

"Gak hen, o Kvinde!  
Og opfyld din Pligt!"

### Guldborg  
(ligeledes med dæmpet Stemme, til de Omstaaende).

"Jeg øiner Guds Finger! Jeg giver mit Minde."

(Hun bedækker Ansigtet med sine Ilænder og bliver liggende paa Knæ.)

Hele det efterfølgende Melodrama falder saaledes bort.

(Svend Dyring forener Stig og Kegisse.)

### Regisse  
(udbryder, idet hun omfavner Stig).

"O, Moder kjære! see hened!"

(De staa omslyngede til Teppet falder.)

Saa snart Helvig i denne Slutningsscene viser sig, bør atter de faa Repliker ledsages af Toner og Accorder, der danne Overgangen til Englechoret, som nu bør synges dæmpet, helst af fire Kvindestemmer, hvorunder Helvig atter forsvinder.

Digteren og Componisten vare, som sagt, enige med mig om denne Forandring, der i høi Grad vilde forøge Virkningen af et af vor dramatiske Litteraturs skjønneste og mest værdifulde Arbeider.

Det andet Arbeide var Heibergs romantiske Comedie "Fata Morgana". - Aaret iforveien, inden min Beslutning var tagen at ophøre med min Virksomhed som Sceneinstructrice, havde jeg formaaet P. Heise til at skrive en hel ny Musik til "Fata Morgana", da den tidligere, som mig syntes, ikke bar Stykket, som den burde. En Del Forandringer og Forkortelser i Texten havde Heise og jeg i Forening foretaget. Ved min Bortgang iaa Heises Musik fuldt færdig; jeg havde med stor Glæde hørt ham foredrage den og følte mig overbevist om, at det skulde lykkes at fængsle Publikum for dette rigtignok dristige, eiendommelige dramatiske Arbeide, ifald jeg i Et og Alt maatte raade for dets Iscenesættelse ligesom ved "Syvsoverdag". Ved min Bortgang blev Heise temmelig nedslaaet, idet han nu ansaae sit betydelige musikalske Arbeide for spildt, som Noget, der nu vilde henligge ubenyttet; thi hvem skulde nu have Interesse for med Kjærlighed at forsøge paa at bringe det til Opførelse? Jeg selv havde en Følelse af, at det var et Slags Forræderi mod ham at gaa bort, førend jeg havde havt Leilighed til at faa "Fata Morgana" paany opført. Men Forholdene kunne pludselig stille sig saaledes, at vi tvinges til at opgive det Arbeide, der mest interesserer os.

197

En Trøst var det for mig, at Heise tog denne Skuffelse roligt og smukt, idet han sagde: "Ja, ja, det kan jo ikke skade, at der ligger Noget efter Ens Død."

De Forandringer, jeg i Forening med Heise har gjort i Heibergs "Fata Morgana", ere saa gjennemgribende, at jeg ikke vil trætte Læseren med det. Derimod har jeg tilstillet Theaterbestyrelsen et Exemplar af Eventyrcomedien "Fata Morgana", hvori jeg, saa godt som Sligt lader sig gjøre, nøiagtigt har angivet alle Forandringerne; det kan nu henligge i Theaterarchivet, indtil - det var jo dog muligt - engang en Theaterchef og en talentfuld Sceneinstructeur kunde faa Lyst til at prøve deres Kræfter paa atter at bringe Stykket paa Scenen og lade Publikum høre Heises hidtil for Alle ukjendte Musik dertil.

At tilstille Theatret et saadant Exemplar har jeg anset for min Pligt mod den nu afdøde Componist, hvis Musik neppe vil kunne forstaas, uden at man tillige kjender de Forandringer, der ere foretagne med Stykket. Jeg mener hermed at afbetale lidt af min Uret, idet jeg forlod min Plads, forinden Stykket kunde blive opført. Jeg skrev derfor nedenstaaende Brev til Theatrets nuværende Chef efter Heises Død 1881.\* Hvor mange Aar dette \* 198 Stykke og Musiken dertil, i Taushed og ukjendt af Alle, skal henligge, vil afhænge dels af den Aand, der er over Bestyrelsen, dels af, om der kommer en talentfuld, med Phantasi hegavet Sceneinstructeur, og dels af, om Theatret er i Besiddelse af Skuespillertalenter, der formaa at gribe og



gjengive Figurerne i Stykket. Jeg kan ikke lade være at haabe, at alle disse tre Betingelser engang ville være tilstede, naar jeg selv forlængst hverken vil kunne faa Glæde eller Sorg af Resultatet. Men førend Theatret atter kommer i Besiddelse af et Talent, der kan hæve de lyriske Udbrud i Clotaldos Rolle op til, hvad Digteren har villet, vil Forsøget med Stykkets Gjenoptagelse være spildt.